

A tanulmány az olvasás helyzetét, kritériumait, továbbá az olvasás felfogásának változásait járja körül a digitalizációs érában, s példaként a Jókai-olvasás metamorfózisát veszi alapul. Előtérbe kerülnek az olvasás reneszánszának időszakai s a különböző olvasáskutatások. Egy svédországi példa alapján mutat rá arra, hogy a teljes digitalizáció nem valósítható meg az oktatásban. A társadalom egy része virtuális közegben él, átalakult az olvasás pozíciója, a lineáris olvasás és a fókuszált mélyolvasás háttérbe szorulásával változott az észlelés, az érzelmi intelligencia, s ez az iskolában is módszertani változásokra, megújulásra kötelezi a tanárt.

Kulcsszavak: olvasási szokások, kultúrafogyasztás, szövegértő olvasás, digitális olvasástudás, olvasási diszfunkciók, virtualitás

Studija se bavi problematikom pozicije i kriterijumima čitanja, kao i sa promenama shvatanja čitanja u eri digitalizacije, na osnovu metamorfoza čitanja Jokaijevih dela. U prvi plan izbijaju periodi renesanse čitanja i razna istraživanja čitanja. Na osnovu jednog primera iz Švedske ukazuje se na to da u obrazovanju nije moguće sprovesti potpunu digitalizaciju. Deo društva živi u virtuelnom okruženju, došlo je do promene pozicije čitanja, i nakon potiskivanja linearnog čitanja i fokusiranog dubokog čitanja promenili su se opažanje i emocionalna inteligencija, a to zahteva promenu metodologije u školama i novi pristup od strane nastavnika.

Ključne reči: čitalačke navike, potrošnja kulture, čitanje sa razumevanjem, znanje digitalnog čitanja, disfunkcije u čitanju, virtualnost

The study examines the status of reading, its criteria, and the changes in the perception of reading in the digital era, taking the metamorphosis of Jókai's reading as an example. The focus is on the periods of the reading renaissance and various reading studies. Based on a Swedish example, it shows that complete digitalization is not feasible in education. Part of society lives in a virtual environment and the position of reading, as well as perception and emotional intelligence have changed as linear reading and focused deep reading have been pushed into the background. These oblige teachers to make methodological changes and to and renew their methods in schools.

Keywords: reading habits, culture consumption, reading comprehension, digital literacy, reading dysfunctions, virtuality

MÁSKÉNT ÉL, AKI OLVAS¹

Ko čita, drugačije živi

Those who read live differently

Hózsá Éva

Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék,

Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

hossaeva@eunet.rs

Horváth Futó Hargita

Újvidéki Egyetem BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék

horvathfuto@ff.uns.ac.rs

ORCID: 0000-0002-3254-9319

Bevezetés

A hatékony életvitel folytatásához szükséges kompetenciák közül kiemelhető az olvasási készség megléte, a mai digitális környezetben a digitális olvasástudásé is. A hosszabb ideje pályán lévő pedagógusok, de például a lakossági ügyfelekkel dolgozó banktisztviselők és más hivatalokat betöltők is észlelői lettek az olvasási szokások és szövegértés metamorfózisnak: a tanárok felfigyeltek arra, hogy egyre kevesebb tanulójuk olvas (nyomtatott vagy elektronikus formájú) könyvet, és egyre több tanulójuk nem érti az elolvasott szöveget, a funkcionális analfabétákkal gondjuk akadt azoknak a köztisztviselőknek is, akik valamilyen űrlapot szerettek volna kitöltetni vagy szerződést megkötni az ügyfelekkel.

¹A tanulmány Vajdaság Autonóm Tartomány Felsőoktatási és Tudományos Kutatási Titkárságának Kisebbségi nyelvek és irodalmak Vajdaságban – szemiotikai és kulturális források az etnikai identitás kialakításában című, 142-451-2587/2021-01. számú projektumának keretében készült.

A tudás, az ismeretszerzés alapja az olvasás és írás készségének megléte, ezek biztosítják az egyén társadalomba való beilleszkedését, az önálló egzisztencia kiépítését, a közügyekben való aktív részvételt. A könyvolvasás azonban különböző okok miatt fokozatosan kiszorul a mindennapi tevékenységek közül. A Társadalomkutatási Intézet könyvolvasási és könyvvásárlási szokásokat kutató országos reprezentatív felmérése alapján 2020-ban a felnőtt (18 év feletti) magyar lakosság 13%-a olvasott rendszeresen (legalább hetente) könyvet, egyharmada (34%) alkalmyszerűen, míg több mint fele (53%) saját bevallása szerint egyáltalán nem szokott olvasni (TÁRKI, 2020, 38). Egyes szakértők szerint a digitális kultúra javítja az olvasástudást, mert az internethasználat is olvasási készséget követel, mások viszont arra is figyelmeztetnek, hogy sokan már a világhálón sem olvasnak, inkább képeket, videókat néznek, címeket, képaláírásokat, kiemelt szövegrészeket, íméleket, Messenger- és más üzeneteket olvasnak. A társadalom nem olvasó táborának egy részét a funkcionális analfabéták teszik ki, mivel náluk az írás-olvasás tudása nem tölti be a funkcióját (az Európai Unióban nagyjából 20-30 százalékra tehető a funkcionális analfabéták aránya, Magyarországon minden negyedik felnőtt az lehet, Szerbiában hasonló a helyzet).

A nemzedékek váltakozása során átalakult az olvasás pozíciója, megkerülhetetlen lett a szemléletváltás, az olvasás fogalmának újradefiniálása, új olvasási modellek kialakítása (Csépe, 2014). A jelenkor jól olvasója másként olvas, mint a néhány évtizeddel ezelőtti jól olvasó: „Az olvasó ember ideálja már nem annyira a betűvilágba feledkező, merengő, passzív, csendes ember, hanem egy kérdező, vitatkozó, érvelő, aktív lény, aki sokféle szöveget olvas, használ és felhasznál, aki felismeri, ha befolyásolni akarják a szövegeken keresztül, aki egész intellektusával és képzelőerejével olvas, aki azt olvas, amit akar, és úgy, ahogyan azt akarja” (Szteklács, 2006, 177). Az tud jól olvasni, aki kapcsolatot teremt „a releváns előzetes tudás és az olvasottak között, gondolkodási folyamatot (eljárást) választ, mentális képeket alkot, kérdéseket tesz fel, következtet, összefoglal, belátja, hogy mit ért meg és mit nem, felszámolja a zavaros dolgokat (Block, Gambrell & Pressley, 2002, 15).

A Z és a 2010 után született Alfa generáció tagjainak kommunikációs struktúráiban nemigen van jelen az elmélyült olvasás, a *deep reading*: „Ők sokkal inkább tömörítő képi tartalmak formájában, illetve többirányú, szimultán hipertextusokat mozgósító nyelvi regiszterekkel (az irodalmi, köznyelvi regiszterek, az angol nyelvi trendek, valamint a szleng keverésével) kommunikálnak. Egészen más nyelvet beszélnek tehát, mint a megelőző generációk, hiszen (nyelvi) kogníciójukat megelőzi a képi sémák bevéődése, amit csupán később követ a nyelvi, írott vagy olvasott formák megismerése” (Néma, 2023, 103).

Romló olvasáskultúra, a szépirodalom-olvasási kedv hanyatlása, új olvasási stratégiák, kommunikációs diszfunkció az írás-olvasás területén, a kulturális fogyasztás megváltozása, az olvasó ember ideáljának átalakulása... mindezekkel a problémákkal, kihívásokkal néz szembe a 21. század társadalma.

Olvasás és emlékezet

Magyar szakos irodalmárok vagyunk, akik most is hisznek az olvasásban, ám a digitalizáció korában minden megváltozott. A személyes és a közösségi emlékezet még őrzi az olvasás fénykorának emlékét. Például azt, hogy a kilencvenes években a szabadkai Kosztolányi Táborra több mint száz tanuló pályázott, és ez kétszer meg is ismétlődött. Csodás emlék! Rengeteg irodalomtörténész vállalt ingyen is előadást, az írók könyvbemutatót. Óriási volt az érdeklődés. 2000 után a kollégium igazgatója szerette volna megismételni mindezt, ám mindössze néhányan jelentkeztek, tehát a tábor elmaradt. Akkor már a számítógép dominált. Talán ahhoz a csodához kellett a háborús feszültség, a nyaralás pótlása. Egyébként akkor rengeteg kulturális esemény volt Szabadkán és másutt, de a szervezési kedv gyorsan elmúlt.

A nyolcvanas években, majd a kilencvenesekben gimnáziumi tanárként hasonló légkört tapasztaltam. A házi olvasmányokat a tanulók elhozták magukkal, simogatták a könyveket, már az óra előtt megállítottak a folyosón, hogy ugye beszélgetünk a szövegekről. Camus *Közöny* című regénye egy introvertált diákomat arra ösztönözte, hogy a saját addigi életéről beszéljen. Mindenki elhallgatott, és csodálkozott a vallomáson. Pályám elején egyszer a tanulók az iskola előtt vártak, hogy hoztam-e a Csáth-kötetet, mert ha nem, menjek haza érte. Egy németországi orvos barátnőm mesélte, hogy a kétezres évek elején egy csoport meghatározott időben összejött, és ez elolvasott kortárs regényekről beszélgettek. A kétezres évek elején a Magyar Tanszék hallgatóival is öröm volt beszélgetni, értelmezni a szövegeket. Folytathatnám a személyes emlékek felsorolását, de mostanában egyre fogyott a felvilanyozott hallgatók száma.

Nem a médium a lényeges, hiszen mobilon is lehet olvasni. A mesterséges intelligencia is lehet tudásforrás, ha arra használjuk. Kipróbáltuk, hogy a mesterséges intelligencia tud-e Csáth-novellát vagy Örkény-egypercest írni. Tud, de valami hiányzik: a szubjektum, az egyéniség (Beke, Hózsá, Kepe & Szűts, 2024, 9). A digitalizációs folyamat rengeteg új tudáshoz juttathatja el az embert, itt a természettudományos műveltségre is gondolunk.

„Manapság nem olvasnak” – jelentjük ki gyakran, még ha ez nem is mindenkre igaz. Megállapítható:

- a lineáris olvasás háttérbe szorult,
- felgyorsult idő, gyors olvasás, rövid szövegek (ezek után Lázár Ervin és Gárdonyi unalmas),
- a regények nem képezik a műveltség részét,
- a digitális eszközök nem olvasásra és tudásszerzésre alkalmasak.

Most ünnepeljük Jókai Mór születésének 200. évfordulóját. Én még a filozófiai műveltséghez kötöttem regényeit. Ma már nincs meg az a filozófiai műveltség, a műveltségszerkezet változott. Manapság elsősorban médiaszármazék láttathatjuk (Szajbély,

2010). Lassan kell őt olvasni, ez nem felel meg korunk életvitelének. A Jókai-filmek is elsősorban a filmtörténet részei. Csáth Géza mutatott rá arra, hogy a történelem alakulása hogyan befolyásolta Jókai-képét, valamint az olvasói kör szűkülésére. Nagy jövőt jósolt a Jókai-vizsgálatoknak, bizonyítják majd, hogy „regényírónak pedig versenyen felül a legeslegnagyobb volt” (Csáth, 1995, 142). Írózszeninek tartotta, Homérosz, Szophoklész, Shakespeare és Goethe sorába helyezte. A jóslat részint bevált. Sorra születnek a monográfiák, ezek jobbnál jobbak. Az olvasói kör viszont leszűkült, noha a közösségi oldalak most is a legnagyobb magyar mesemondónak nevezik. Még egy szakkifejezésre kell utalnunk, az újraolvasásra, amely főként Roland Barthes hatására egész konferenciasorozatokot eredményezett. A pedagógusok jól ismerik az újraolvasást, az értelmezések átalakulását, a hypertextté alakulás folyamatát.

Az olvasási szokások és az olvasáshoz való viszony átalakulása – A Jókai-olvasás metamorfózisa

Az olvasási szokások változását a Jókai-olvasás példáján is végigkövethetjük. „Az írás e művésze és bűvésze nemcsak olvasni tanította meg népét, hanem írni is. Nincs magyar író, aki ne volna neki adósa és tanítványa” – írta Jókairól Kosztolányi Dezső (Kosztolányi, 1976, 206). „Jókai mindmáig a legolvasottabb magyar író” (Hegedüs 1993, 280), ezzel a mondattal vezeti be Hegedüs Géza *A magyar irodalom arcképcsarnoka* című 1993-ban kiadott művében a Jókai Mórról szóló esszéjét. 2005-ben *A Nagy Könyv* nevű országos felmérésben három műve került a magyar olvasók legkedvesebb száz regénye közé, *Az arany ember* a lista ötödik helyén állt. Imre László akadémikus, irodalomtörténész 2006-ban ezt írta: „Jókainak nagy érdeme volt, hogy milliókat szoktatott rá az olvasásra” (Imre, 2006, 116).

Az Országos Széchényi Könyvtár *Családi olvasás éve 2010* felmérése már azt mutatta, hogy Magyarországon egyre kevesebben olvasnak Jókai műveket, de mást sem: „A felmérés szerint az emberek napjainkban leginkább azt várják egy könyvtől, hogy fordulatot cselekménye legyen, s magával ragadja olvasóját. A könyvolvasók »top10«-listáját ugyan még mindig Jókai Mór vezeti, de az öt évvel ezelőtti 22%-hoz képest, már csak a megkérdezettek 9,2%-nál, őt követi Petőfi Sándor, Mikszáth Kálmán és Rejtő Jenő” (Központi Statisztikai Hivatal, 2011, 1). Az eredményt az Index újságírója így summázta: „Ami tuti: 1964 óta Magyarország kedvenc írója Jókai Mór. Ez nem jelenti azt, hogy olvassák is, de azt mindenki tudja, hogy Jókait bemondani nem ciki” (Valuska, 2010). Arany Lajos azt írta 2017-ben egy Jókai taníthatóságával kapcsolatos vitában, hogy „az Antikvarium.hu oldal szerint jelenleg a legeslegolvasottabb magyar írónk, a százas lajstrom 1. helyén áll” (Arany, 2017).

A bicentenárium alkalmával azonban Jókairól már úgy írnak, mint aki „sokáig a legolvasottabb magyar író” (MTI/Filmarchívum 2025) volt, s egy podcastban felte-

vődik a kérdés is, hogy Jókai a legolvasottabb magyar író vagy „taníthatatlan” öskövület-e (Magyar Összetartozás Intézete, 2025). A társadalom Jókai-pártolóira, Jókai-ellenzőkre és Jókait nem ismerőkre szakadt, számos vita alakult ki arról, olvassák-e, kell-e tanítani, át kell-e írni mai nyelvezetre a szövegeit.

Fried István irodalomtörténész Jókai Mór születésének 200. évfordulója kapcsán adott interjújában felvázolta a Jókai-olvasás változásának folyamatát, okait is: A XX. század végére, a XXI. század elejére a műveltség szerkezete teljesen megváltozott, akit a XIX. században műveltnek tartottak, az ma már nem lenne az. „Egészen más a műveltség, nemcsak a világháló, a számítógép miatt, hanem mert megváltozott az úgynevezett humán- és a reáltudományok aránya, akár a középiskolai tanításban is. Az az érdekes, hogy Jókai esetében nem beszélhetünk kétféle műveltségről, mert neki fantasztikus biológiai, növényteni, ásványtani, földrajzi, őslénytani (lásd a *Fekete gyémántokat*) tudása volt – igaz, elsősorban lexikonjellegű tudása, amiből aztán ő maga kombinált történeteket. Ez a tudás ma már nincs meg, vagy másképpen van. [...] Teljesen megváltozott az, amit ma műveltségnek, világlátásnak mondunk, amit az író feladatának gondolunk. Amikor Jókai elkezdett írni, gyertyafény mellett írt, lúdtollal. Ma a költők számítógépbe írják a verseiket. Itt nem arról van szó, hogy a technika megváltozott, hanem az íráshoz való viszony, az írás minéműségének értékelése, elfogadása, egy gondolkodás változott meg” (Rácz, 2025). A szerző jelenkori olvasottságával kapcsolatban Fried abban látja a problémát, hogy a diákok nem érik a műveit, s az irodalomtanításnak meg kell találnia azokat az eszközöket, amelyekkel olvasásra szoktatja a fiatalokat: „Érdekes kettősség játszódik le: a Jókai-kutatás soha ilyen virágzó nem volt, mint most, miközben a Jókai-olvasás a mélypont felé közeledik” (Rácz, 2025).

Jókai műveinek száz kötetes díszkiadása a XIX. és XX. század fordulóján jelent meg, az újabb századfordulóra pedig eljutottunk addig, hogy a legolvasottabb magyar író életműve nehezen érthető, nehezen tanítható lett, s nem olvassák. Mindez az olvasási szokások, az olvasáshoz való viszony, a műveltség szerkezetének átalakulásával, az olvasói ízlés kommercializálódásával, de a nyelv változásával is magyarázható. Fried István tanári pályáján maga is tapasztalta a változást. Általános iskolai tanárként az 1960-as és 1970-es években a 7. osztályban tanította *A kőszívű ember fiai* c. regényt, és semmiféle megértési problémát nem tapasztalt, ma viszont már a középiskolában is inkább regényrészleteket tanítana, vagy a rövidebb-hosszabb elbeszéléseit, mert „Jókainak sok kitűnő elbeszélése van, egyik mulatságosabb, mint a másik. Ezek közelebb állnak a mai gondolkodáshoz” (Rácz, 2025).

A Magyar Összetartozás Intézete podcastjában, amelynek moderátora Lakatos Mihály kutató volt, hasonló javaslatok hangzottak el: Császtvay Tünde művelődés- és irodalomtörténész szerint Jókainak azokra a műveire kell ma felhívni a figyelmet, amelyeket a századfordulóhoz közeledve kezdett el írni egészen a haláláig. Negyven körüli ezeknek az általában rövid, izgalmas regényeknek a száma, és olyan kérdése-

ket tárgyalnak, amelyek meg tudják szólítani a mai befogadót (például az *Öreg ember nem vén ember*). Constantinovits Milán, az MCC szakmai főigazgató-helyettese magyartanári tapasztalatából kiindulva egyetértett abban, hogy nem a klasszikus nagyregényekkel, az *Arany emberrel* vagy *A kőszívű ember fiaival* kellene indítani a Jókai-olvasást az alfa generációnál, mert a terjedelmes műveket egyszerűsített változatokban, kivonatokban olvassák el, viszont Jókai novelláival meg lehetne közelíteni a szerzőt. A beszélgetés harmadik résztvevője, L. Simon László író szerint szemben kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a magyar társadalomban, főleg a fiatalabb nemzedékek esetében, milyen változások történtek az olvasáshoz való viszonyban: a fiatal korosztály nagyobb része egyáltalán nem olvas, vagy nem olvas magyarul. A fő kérdés nem az, hogy olvasnak-e klasszikus írókat a gyerekeink, hanem az, hogy olvasnak-e egyáltalán irodalmat. Jókai szövegeinek megértése problémát okoz, mert abban a vibráló digitális közegben, amelyben létezünk, és amelynek hatása alól nem tudjuk magunkat kivonni, tartósan odafigyelni egy mától eltérő nyelvállapotot tükröző szövegre gondot okoz: „Ha azt akarjuk, hogy Jókait sok-sok nemzedék múlva is olvassák, és a kollektív irodalmi anyagban fontos szerepet töltsön be, amit minden szempontból megérdemel ez a zseniális életmű, akkor hosszú távon elkerülhetetlen lesz a szöveghez való hozzányúlás”, vagyis a szövegnek a saját nyelvállapotunkhoz való hozzáigazítása (Magyar Összetartozás Intézete, 2025). A műsor vendégei is felvázolták azokat az olvasással és szövegértéssel kapcsolatos problémákat, amelyek számos társadalmi vitát generáltak: a mai befogadók fragmentált szövegeket olvasnak különféle platformokon, megváltoztak a szöveghordozók, nem kevesebbet, de mást és máshogyan olvasunk. A nagyregények, a prózai művek azonban az életre készítik fel az embert, alakítják az identitásunkat, az érzelmeinkre hatnak, de mindent a maga idejében kell olvasni, az olvasmányokat a korosztályhoz kell igazítani, hogy a következő nemzedékek is irodalomolvasókká váljanak (Magyar Összetartozás Intézete, 2025).

Viczellér Katalin a Kortárs folyóirat Jókainak szentelt 2025-ös februári számában *Kibiztosított kézigránát* címmel értekezik a Jókai-tanítás problematikájáról. Több évtizedes tanári gyakorlata alapján a szövegek nyelvezete miatt nem tehető élményszerűvé a 21. század fiataljai számára Jókai regényeinek olvasása, a sokféle nyelvi regiszter (a latin szavaktól a németen át a tájnyelvig és a korabeli élőszóbeszédig), kései műveiben pedig a korabeli társalgási és nagyvárosi nyelv szlenges szavai, kifejezései nehezítik a befogadást: „A szleng a szókincs leggyorsabban változó rétege, tehát egy 120-140 évvel ezelőtti, friss, élő nyelv ma már ugyanúgy archaikus, elsődleges szinten nem élvezhető, hiszen egy teljesen másik világ, kultúra, szokásrendszer nyelvhasználatát tükrözi” (Vinczellér, 2025, 46).

A magyar irodalom klasszikus műveinek „magyarra fordítása”, azaz mai magyar nyelvre való átírásának problematikája is vitákat generált. Nádasdy Ádám nyelvész, költő, fordító realizálta az elgondolást, Katona József *Bánk bán* című, 200 évvel ez-

előtt írt drámáját mai magyar nyelvre fordította, s világossabbá, érthetőbbé tette: a dráma új kiadásában bal oldalon az eredeti, jambusokba szedett művet jelentették meg, jobb oldalon pedig annak prózai fordítását olvashatjuk. Nádasdy mai nyelvi regiszterre való prózai átírása a *Bánk bán* interpretációja. Nádasdy „lefordítja az elavult szavakat éppúgy, mint azokat, melyek jelentésváltozáson estek át. Kicserél toldalékokat. Betold szavakat oda, ahova mai nyelvérzékünk szerint kell. Átalakít mondatokat, cseréli az írásjeleket – mindezt azért, hogy az eredetihez minél közelebb álló, de mai olvasó számára olvasható, érthető szöveg álljon rendelkezésre. Alázatos munka ez – mint minden fordítás. Nem tesz mást, mint amit minden fordító: a szöveg ismeretében (és némi filológiai apparátus segítségével) minél hívebben egy másik (itt most: mai) nyelvre ültetni az eredeti szöveget” (Schiller, 2019). A mai irodalmi nyelvre való átírás még egy újdonságot eredményez: „világossá, érthetővé, sőt elemi erejűvé válik a mű dramaturgiája. Az, hogy ez egy nagyon jól megírt darab, ami érdekes, élvezhető és aktuális” (Mátyus, 2020, 607).

Olvasás és digitális éra

A digitális korban született és szocializálódott egyének másként és mást olvasnak. A digitális kultúra eszközei új környezetet teremtettek, a rengeteg információ befordítása azonban nem teszi lehetővé az elmélyülést, a mélyolvasás viszont a kritikai gondolkodás és a problémamegoldó készség kialakításának alapvető eszköze. „Az írásbeliséghez kapcsolódó lineáris, logikai, analitikus gondolkodás mellé a digitális korban a holisztikus, átlátó, intuitív gondolkodás csatlakozik. Az információk több észlelési csatornán áramlanak az agyba. A nagy mennyiségű inger feldolgozása sokkal globálisabb, szerteágazó feldolgozó rendszert kíván. Nagy szerepet kap a tudat kapacitását nem kívánó, gyors és hatékony szelekció, az ingerek összeegyeztetése, egésszé alakítása. A korábbi egymásutáni, elemző ingerkezelés már kevés: sikeres csak az lehet, aki a tudatos, elemző információ-feldolgozás megerősítése érdekében rá tud hagyatkozni agyának a tudattól lényegében független, analóg működéseire. A kultúraváltás gondolkodásváltást hoz” (Gyarmathy, 2012, 43).

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár *Az én könyvtáram* című, 2017-ben és 2019-ben elvégzett felmérése a digitális bennszülöttek olvasási szokásairól is információkat közölt. A 2017-es vizsgálat szerint az internethasználat (telefonhasználat) és az olvasási kedv összefüggése egyértelműen megmutatkozik az eredményekből: „Azok közül, akik folyamatosan online vannak (10-20 percenként ránéznek az internetre), 57,7% egyetlen könyvet sem olvasott el a megelőző egy évben” (Gombos & Csimas, 2019, 49). 2019-ben ez az arány 62,3% volt, tehát a netfüggés és az olvasási motiváció kapcsolatában negatív irányú az elmozdulás, a folyamatosan online lévő fiatalok közül kétharmada nem vesz könyvet a kezébe. „Igaz ugyanakkor, hogy a sokat olvasók

aránya 3,8-ról 5,4%-ra nőtt. Legutóbb is érdekes volt látni azt, hogy a digitális kultúrától távol maradók között meglehetősen nagy arányban vannak kifejezetten sokat olvasók. Akkor ez 17 százalék volt, most már közel 26! Vagyis azoknak, akik saját bevallásuk szerint sohasem lépnek föl a világhálóra, több mint negyede kifejezetten sokszor, gyakran választja a könyvet kikapcsolódásul” (Gombos & Csimas, 2019, 50). Ebben az esetben is a legjobb a középút megtalálása lenne.

A reklámok is kiemelik a digitalizáció lehetőségeit, és elkeseredetten nyilatkoznak arról, hogy a lakosság nagy része nem rendelkezik kellő digitális tudással. Aki digitálisan előre jut, az életben is előre jut, állítják. Pénzügyi tekintetben, gazdasági vonatkozásban, kutatás terén ez igaz is. Ugyanakkor az oktatásban viták folynak a mobilok elvonásáról, a szülők véleménye is eltérő, de ezek a generációk már erre születtek.

2011-ben nagy port vert fel a hír, hogy negyvenkét amerikai államban döntöttek úgy, kiveszik a kézírás készségét az alaptantervből, s az általános iskolákban a kézírás helyett a számítógép, a laptop és a hordozható táblagépek billentyűzetén, érintőképernyőjén való tízujjas gépelést oktatják: A „szövetségi irányelv szerint a mai gyerekeket semmi szükség megtanítani a kézírásra, a modern kor kihívásait kell figyelembe venni, az pedig az informatikai térhódítást helyezi középpontba” (Balogh, 2011, 8). Még negyed század sem múlt el, s azt olvassuk, hogy Amerika harcol a kézírás megmentéséért, a mérések szerint az átlagos intelligencia egy évszázad után először kezdett csökkenni. A szakemberek arra következtettek, hogy ennek a technológiai robbanás lehet az oka, a tanárok pedig rámutattak, van olyan húszéves, aki már nem tud egy csekket sem aláírni (Main, 2024).

Egyet el kell ismernünk: a diszgrafiás egyének életén segít a számítógép. Sokfelé (Budapesten is) van olyan iskola, ahol nincs tankönyv, füzet, ceruza, csupán laptop. Svédországban érdekes eredményre jutottak.

Olvasás és tankönyvek

A tankönyvek is fontos szerepet töltenek be a tanulók olvasás iránti érdeklődésének kialakulásában, az olvasási készség fejlesztésében, ha megfelelően motiválják a használóikat. A tankönyv az olvasás terepe. A hagyományos papíralapú tankönyvek mellé a technológia fejlődésével felsorakoztak a digitális tankönyvek is. A hagyományos tankönyvek is folyamatosan változnak, ma már nálunk is a honlapokhoz hasonló a kialakításuk. A külföldi idegen nyelvek tanítására készült könyvek nagyon vonzóak. Számítógépes programjaik is kiválóak.

Vannak országok, ahol a papíralapú tankönyvet felváltotta a digitális. Svédország sokáig büszke volt jól felszerelt digitális tantermeire, de bebizonyosodott, hogy a tanulási képesség több komponense nem megfelelően fejlődött a diákoknál, ezért a kormány ismét több tankönyvet szeretne az iskolákban, erre 2023-ban

60 millió eurót szánt – Christian Blenker, az ARD stockholmi tudósítója így vezeti be riportját a svédországi iskolák tankönyvhasználatáról. Az országban nem számít különlegességnek az, hogy a negyedikes diákok okostelefonnal rendelkeznek. Nem cipelnek nehéz iskolatáskákat sem, mert a tanórákon virtuális környezetben dolgoznak laptopon vagy tableten. Negyedik osztályban azonban (iskoláztatásuk folyamán először) nyomtatott tankönyvet is kaptak, mert fokozatos átállásra készülnek a svéd iskolák, visszaállnak a régre. 2018-ban az iskolafenntartók a digitális taneszközök (laptopok, applikációk) használatát javasolták, s kivonták a papíralapú tankönyveket. Öt év után azonban rájöttek, rosszul döntöttek: a tanítók szerint a tanulóknál csökkent az olvasási sebesség (a számítógép felolvasta a feladatokat és a szövegeket a diáknak), a szókincs állománya és a szövegértés. Lotta Edholm oktatási miniszter szerint a digitális taneszközök a felsőbb osztályok tanulójának valók, s a szülők többsége is támogatja a tankönyvek visszavezetését, mert segítségükkel ők is jobban tudják követni a tananyagot, hogy mit kell a következő felmérésre megtanulniuk a gyerekeiknek. A riportban megszólaltatott tanítónő nem szeretne laptop nélkül oktatni, szerinte a jövő digitális, ezért bele kell vezetni a gyereket ebbe a világba, de a megfelelő módon, s a gyakorlat bebizonyította, a kettő, azaz a hagyományos és a digitális módszerek és taneszközök kombinációjával (Blenker, 2024).

A mesterséges intelligencia ma állandó vitatéma. Sokan úgy látják a jövőt, hogy a tanárt is helyettesíteni fogja. Valóban sok mindenről tájékoztat bennünket, de tévedhet is. Témánkkal kapcsolatban is megkérdeztük a mesterséges intelligenciát. A Gemini arra a kérdésre, hogy miért fontos olvasni, ezt válaszolta: Az olvasásnak rengeteg előnye van, mind a személyes fejlődésedre, mind a szórakozásodra nézve. Íme néhány ok, amiért érdemes olvasni: szókincsfejlesztés, ismeretszerzés, gondolkodásfejlesztés, a koncentráció javítása, stresszcsökkentés, szórakozás, az empátia fejlesztése, az általános műveltség növelése, az íráskészség és a képzelőerő fejlesztése. A felsoroltakat meg is indokolta. A Chat GPT is hasonló választ generált.

Az olvasás reneszánsza(i)

Voltak/vannak olyan időszakok, amikor reneszánszát élte/éli az olvasás: az irodalmi Nobel-díj egy-egy szerzőre, könyvre hívja fel a figyelmet (Kosztolányi sajnálattal említi, hogy Jókai nincs a kitüntetettek között – lásd Kosztolányi, 2006, 287), az irodalmi események, irodalmi kampányok, a könyvvásárok, egy-egy kötet vagy bestseller megjelenése az olvasás felé irányít... (vö. *Harry Potter*-sorozat, *A Da Vinci-kód*, magyar nyelvterületen a *Rumini*-sorozat stb.). Kiváló péda az olvasás vonzóvá tételére Johann Wolfgang Goethe *Reineke Fuchs* című rókaregénye (Carl Hanser Verlag, München, 2008), amelynek társszerzője Dieter Wiesmüller, aki mai illusztrációival és új értelmezéseivel újjávarázsolta a szöveget.

Ilyen periódus volt a Covid19-járvány ideje, amikor az embereknek több ideje jutott az olvasásra. A Global English Editing cég megvizsgálta a 2020. év olvasási szokásait a világban, s megállapította, hogy a világ lakosságának 35%-a többet olvasott a koronavírus miatt (Cabrera, 2024). 2020 nyarán a Társadalomkutatási Intézet felmérést végzett a rendszeresen olvasó, interneten elérhető felnőtt népesség és a teljes felnőtt magyar lakosság olvasási és könyvvásárlási szokásainak feltérképezésére, s megállapították, hogy a könyvolvasás terén az online válaszadók közel harmada (31%) több időt szánt papíralapú könyv olvasására, mint a járványt megelőző időszakban, a digitális könyvek olvasására az online válaszadók 18%-a, hangoskönyvek hallgatására pedig 6%-a fordított több időt: „Az online vásárlásokat illetően ugyanez az erőssorrend figyelhető meg: leginkább a hagyományos nyomtatott könyvek azok, melyeket a kijárási korlátozások időszakában gyakrabban vásároltak, mint korábban online áruházakban az online kérdőívet megválaszolók” (TÁRKI, 2020, 38).

A hangos könyvek hallgatása jó megoldás, de ne feledjük, ez már értelmezett szöveg. A fesztiválizáció időnként hozzájárul az olvasás fellendüléséhez. Német nyelvterületen is voltak ilyen periódusok. A tetszetős képeskönyvek is vonzzák az olvasókat.

Másként él, aki olvas (?)

Ma kevesebb szépirodalmat olvasnak az emberek, és inkább felületesen tekintik át a híreket, szövegeket. Miben segít a sokoldalú olvasás? Az észlelés más, fejlődik az érzelmi intelligencia, a szaktudás, a kommunikációs készség. Ezzel kapcsolatban idézhetjük Nyáry Krisztián író *Élet és Irodalom*-beli interjút, amelyben többek között a fókuszált olvasás képességének visszaszorulásáról is beszélt: A nem olvasók táborában van egy csoport, aminek a tagjai azért nem olvasnak, mert „valójában nagyon sokat olvasnak, csak nem könyvet, hanem digitális információkat, adatokat, e-maileket, Messenger-üzeneteket, de még ha hírt akarnak fogyasztani online formában, azt sem a hagyományos olvasási stratégiákkal teszik, mert lehetetlen annyit befogadni, hanem címeket, képaláírásokat, vastagon szedett részeket néznek, és ha érdekesnek találják, akkor talán elolvassák a cikket. Ez jó képessége az embernek, mert egy nagy kazal információból ki tudjuk szedni, ami érdekelt minket, de hogyha ez a fókuszált mélyolvasás rovására megy, akkor baj van, mert csak az tudja karbantartani a kreativitást, az intelligenciát, az empátiát, meg pár nagyon fontos alapvető emberi készséget, képességet” (Moklovsky, 2025, 7).

Másként dolgozik, szeret, kommunikál, aki olvas. Más az észlelés, az érzelmi intelligencia és az egész életvitel. Több tudós (pl. Umberto Eco) az olvasó halhatatlanságát emeli ki. Hogy mi lesz a jövőben, még nem tudjuk. Arra viszont meg kell tanítanunk a diákokat, hogy digitális eszközökkel is olvashatnak.

Ha végiggondoljuk a mesterséges intelligencia által mondottakat, megállapíthatjuk, hogy toposzokat sorol fel. A ChatGPT egyik egyperces novellája (*A YouTube-függő*) viszont megfogalmazza a függőség veszélyét: „De amikor a képernyő előtt ülve végig nézi a saját életét, rájön, hogy valójában mégsem él, csak látja az életet a képernyőn keresztül. A valódi élményeket cserélte a virtuális kattintásokért” (Beke, Hózsa, Kepe & Szűts 2024, 9).

Felhasznált irodalom

- Arany, L. (2017). Egy vita margójára – Jókai köszöni, jól van (és lesz). *Hajdú-Bihar vármegyei hírportál*, december 20.
<https://www.haon.hu/helyi-kozelet/2017/12/egy-vita-margojara-jokai-koszoni-jol-van-es-lesz> (2020.02.25.)
- Balogh, R. (2011). Megszűnik a kézírás oktatása Amerikában. *Magyar Nemzet*, 74 (196), 8.
- Beke, O., Hózsá, É., Kepe, N., & Szűts, Z. (2024). Örkény István egypercesei a közösségi médiáról. Esettanulmány a ChatGPT mesterséges intelligencia szövegalkotásáról. *Kultúra és közösség*, 15(1), 7–12.
- Blenker, C. 2024. Manje digitalizacije – sposobniji đaci. *Deutsche Welle*, február 23.
<https://www.dw.com/sr/manje-digitalizacije-sposobniji-%C4%91aci/video-68315193> (2025. márc. 4.)
- Block, Cathy C., Gambrell, L. B., & Pressley, M. (2002). *Improving Comprehension Instruction. Rethinking Research, Theory, and Classroom Practice*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Cabrera, I. (2024). World Reading Habits in 2020. *Global English Editing*, december 19.
<https://geediting.com/world-reading-habits-2020/> (2025. febr. 27.)
- Csáth, G. (1995). Egy Jókai-regény analízise. In Szajbély M. szerk. *Rejtelmek labirintusában*. 137–142. Budapest: Magvető Kiadó.
- Csépe, V. (2014). Az olvasás rendszere, fejlődése és modelljei. In Pléh Cs. & Lukács Á. szerk. *Pszicholingvisztika 1–2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv*. 357–388. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gombos, P. & Csimá, M. (2019). A digitális bennszülöttek olvasási kedve, olvasáshoz való viszonya a 2017-es és 2019-es felmérések tükrében. *Anyanyelvi Kultúrákőzvetítés*, 2(2), 45–57.
- Hegedűs, G. (1993). Jókai Mór. In *A magyar irodalom arcképcsarnoka*. 280–283. Budapest: Trezor.
- Imre, L. (2006). A Jókai-olvasás új állomása. Nyilasy Balázs: A románc és Jókai Mór. *Hitel*, 19(12), 116–121.
- Kosztolányi, D. (1976). Jókai. In Réz P. (szerk.). *Látjátok, feleim*, 203–206. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Kosztolányi, D. (2006). Ivan Alekszejevics Bunyin. In Kosztolányi D.: *Szabadkikötő. Eszszék a világirodalomról*. 287–289. Budapest: Osiris Kiadó.
- Központi Statisztikai Hivatal. 2011. Könyvkiadás, 2010. In *Statisztikai Tükör*, 5 (34), 1–3.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/kkiadas/kkiadas10.pdf> (2025. febr. 27.)
- Gyarmathy, É. & Kucsák, J. (2012). A digitális bennszülöttek képességprofilja. A mérési eljárások, a linearitás és a hagyományos iskolai tanítás alkonya. *Iskolakultúra*, 22(9), 43–53.
-

-
- Lakatos, M. (2025). Jókai, a burokbán született – A legolvasottabb magyar író vagy „taníthatatlan” öskövület? *Magyar Összetartozás Intézete*, podcast, február 19. https://magyarosszetartozas.hu/projekt/jokai_a_burokban_szuletett_a_legolvasottabb_magyar_iro_vagy_tanithatatlan_oskovulet (2025. febr. 25.)
- Main, N. (2024). America's fight to save handwriting from extinction as IQs begin to fall for first time ever and teachers warn some 20-year-olds can't sign checks anymore. *Daily Mail*, április 23. <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-13273363/handwriting-extinction-IQs-begin-fall.html> (2025. márc. 3.)
- Mátyus, N. (2020). Aczélpuska vagy új mű? Nádasdy Bánk Bánja. *Vigilia*, 85(8), 601–607.
- Moklovsky, R. (2025). A kávéházaktól a könyvfóliázásig. Nyáry Krisztiánnal beszélget Moklovsky Réka. *Élet és Irodalom*, 69(9), 7.
- MTI/Filmarchívum. 2025. A legolvasottabb magyar író: 200 éve született Jókai Mór. *Magyar Nemzeti Filmintézet*, február 17. <https://nfi.hu/filmarchivum/hirek-1/a-legolvasottabb-magyar-iro-200-eve-szuletett-jokai-mor.html> (2025. febr. 25.)
- Néma, J. E. (2023). Szempontok a megváltozott olvasási szokások oktatási integrációjához a generációkutatás tükrében. *Új Pedagógia Szemle*, 73(1–2), 100–108.
- Rácz, I. P. (2025). Életéből irodalmat – Jókai-olvasatok Fried István irodalomtörténezzsel. *Népszava*, február 15. https://nepszava.hu/3267638_eletembol-irodalmat-jokai-olvasatok-fried-istvan-irodalomtortenesszel (2025. febr. 25.)
- Schiller, M. (2019). Magyarról magyarra – egy dráma túlélési esélyei. Katona J. & Nádasdy Á.: Bánk bán. *Revizor*, április 23. <https://revizoronline.com/katona-jozsef-nadasdy-adam-bank-ban/> (2025. márc. 6.)
- Szajbély, M. (2010). *Jókai Mór — Magyarok emlékezete*. Pozsony: Kalligram.
- Steklács, J. (2006). Olvasási stratégiák, szövegértő olvasás. Az olvasásértés tanítása és fejlesztése a stratégiai olvasásra épülő kísérleti fejlesztő programban. *Magiszter*, 4(3–4), 175–186.
- TÁRKI. (2020). *Könyvolvasási és könyvvásárlási szokások, 2020*. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
- Valuska, L. (2010). Nem olvasunk semmit, Jókait mégis szeretjük. *Index*, december 6. <https://index.hu/kultur/2010/12/06/olvkut/> (2025. febr. 27.)
- Vinczellér, K. (2025). Kibiztosított kézigránát. *Kortárs*, 68(2), 42–46.
-